

دوفصلنامه علمی

ادبیات عرفانی دانشگاه الزهراء(ع)

سال یازدهم، شماره ۲۱، پاییز و زمستان ۱۳۹۸

بررسی کارنامه عطارپژوهی در مقالات فارسی از ۱۳۰۰ش تا ۱۳۹۵ش^۱

مقاله علمی - پژوهشی

مرتضی داوری^۲

علیرضا فولادی^۳

سید محمد راستگوفر^۴

رضا شجری^۵

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۲/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۵/۱۲

چکیده

درباره عطار، شاعر عارف و بلندآوازه ایرانی، کتاب‌ها و مقالات بسیاری نوشته شده است و تاکنون کارنامه پرباری در عرصه عطارپژوهی پیش رو داریم. شمار زیاد این پژوهش‌ها، ضرورت بررسی و تحلیل آن‌ها را بیش از پیش نشان می‌دهد تا بتوان از چندوچون این تحقیقات، آگاه و از دستاوردهای این محققان، بهره‌مند شد و از پژوهش‌های تکراری پرهیز کرد. بررسی میراث پژوهشی درباره

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/JML.2020.31315.1950

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران، davarimorteza729@gmail.com

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران (نویسنده مسئول)،

fouladi@mail.kashanu.ac.ir

۴. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران، rastgoo@kashanu.ac.ir

۵. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران، shajari@kashanu.ac.ir

شخصیت‌های ادبی از جمله کارهای بایسته در پژوهش‌های ادبی امروزی است که به آگاهی پژوهشگران از کارهای انجام گرفته و انجام‌نگرفته درباره آنان بسیار یاری می‌رساند و مقاله حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی به عطار اختصاص دارد. به دلیل گستردگی پژوهش‌ها درباره عطار، در این مقاله، تنها به کارنامه عطارپژوهی در مقالات فارسی پرداخته شده است. بازه زمانی مورد بررسی از ۱۳۰۰ش تا ۱۳۹۵ش را دربرمی‌گیرد. در این ۹۵ سال، در مجلات تخصصی ادبی، به ویژه مجلات علمی-پژوهشی، ۶۵۰ مقاله فارسی در زمینه عطارپژوهی به چاپ رسیده است که در این مقاله، آمار توزیع زمانی و موضوعات کلی و جزئی این مقالات، در جدول‌های متعدد آمده و تحلیلی از سیر عطارپژوهی و رویکردهای آن در این ۹۵ سال صورت گرفته است.

واژه‌های کلیدی: شعر عرفانی فارسی، عطارپژوهی، فریدالدین محمد عطار نیشابوری، مقالات فارسی.

مقدمه

عطار، شاعر و عارف بلندآوازه ایرانی و یکی از سه قله شعر عرفانی در ادبیات فارسی است که نفوذ و تأثیر چشمگیر و گسترده آثار او نه تنها ایران، بلکه هند و پاکستان و تاجیکستان و ازبکستان و قاره‌های دیگر را نیز درنوردیده است و بسیاری از رهگذر دم گرم و پرشور وی شیفته شعر و اندیشه عرفانی شده‌اند. شعر او با زبان و بیانی ساده و از سر درد و صدق و خلوص، معارف تصوف را در جان مشتاقان معنویت و دل‌آزردگان قفس تنگ دنیای مادی نشانده و دریچه‌ای به آسمان‌ها گشوده است تا آدمیان بر مرکب آن، به آفاق سرزمین فراخ‌میدان درون خویش سفر کنند. باین همه، زندگی وی را ابری از ابهام و غباری از ناشناختگی و هاله‌ای از اغراق در بر گرفته است، به گونه‌ای که آثارش را تا ۱۱۴ کتاب و رساله برشمرده‌اند (شوشتری، ۱۳۷۷، ج ۲: ۹۹).

تا پیش از مشروطه، پژوهش‌های ادبی درباره شاعران محدود به تذکره‌ها بود که جز آگاهی‌های جسته و گریخته درباره شاعران به دست نداده‌اند. پس از مشروطه، کیفیت تحقیقات ادبی، دگرگونی بنیادی پذیرفت و نقل بی‌قید و شرط اقوال و سخنان تذکره‌نویسان، جای خود را به تشکیک و تردید و مذاقه در سخن آنان داد و محققان ادبی کوشیدند تا با مراجعه به آثار اصیل و قطعی‌الصدور شاعر و چه بسا بهره‌گیری از فنون تصحیح متون، دریافتی بهتر و روشن‌تر از متن ادبی و زندگی و دوره شاعر داشته باشند. تقریباً از حول و حوش سال ۱۳۰۰، جنب و جوشی در نقد ادبیات گذشته صورت گرفت و گروهی را به دنبال نوآوری در شعر و نشر کشاند و گروهی دیگر را به زدودن غبار تحریف و افسانه از آثار ادبی گران‌قدر گذشته ایرانیان سوق داد.

پژوهش درباره عطار و آثار او هم از قرن چهاردهم شمسی آغاز شد. نخستین پژوهش را در این زمینه سعید نفیسی (۱۳۲۰) با کتاب *جستجو در احوال و آثار عطار نیشابوری* به انجام رساند، اما اولین پژوهش معتبر در این باره، کتاب *شرح احوال و نقد و تحلیل آثار شیخ فریدالدین محمد عطار نیشابوری* از بدیع الزمان فروزانفر (۱۳۴۰) بود. فروزانفر در این کتاب، به دنبال ۹۲ صفحه شرح احوال عطار، کوشید با کمک منابع موثق و آثار عطار و نگاه محققانه، آثار مسلم وی را بشناساند (فروزانفر، ۱۳۴۰: ۷۵-۷۶). روش اجتهادی فروزانفر، نه تنها برای شناخت عطار، بلکه برای پژوهش‌های ادبی دیگر الگو واقع شد و پس از آن، عطارپژوهی راه پرفرازونشیش را آغاز کرد و تا امروز که واپسین *تذکره‌الاولیا* به همت شاگرد فروزانفر، یعنی محمدرضا شفیعی کدکنی (۱۳۹۸) پیش روی خوانندگان قرار گرفته است، ادامه دارد. با این حال، عطارپژوهی یک زمینه همچنان گشوده برای پژوهش‌های ادبی است. از این میان، بیشترین پژوهش‌ها در ژانر مقاله پدید آمده است؛ به گونه‌ای که طی این سال‌ها، صدها مقاله در زمینه عطارپژوهی به چاپ رسیده است. مقاله حاضر به تحلیل آمار و جنسیت نویسندگان و موضوعات و رویکردهای عطارپژوهی در مقالات فارسی چاپ‌شده در مجلات تخصصی ادبی، به ویژه مجلات علمی-پژوهشی (و نه روزنامه‌ها یا مجلات عمومی و غیر تخصصی) از ۱۳۰۰ شمسی تا ۱۳۹۵ شمسی می‌پردازد تا از ارتفاعی فراگیر به این راه طولانی طی شده نظر افکند و در پرتو این چراغ، مسیر پیموده تحقیق درباره عطار و همچنین مسیر ناپیموده آن پدیدار آید.

مسئله تحقیق

با آنچه گذشت، چندوچون عطارپژوهی در مقالات فارسی، ضمن مجلات تخصصی ادبی، از ۱۳۰۰ تا سال ۱۳۹۵ مسئله اصلی پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد. پرسش‌های پژوهش از این قرار است:

۱. از آغاز عطارپژوهی چه میزان مقاله درباره احوال و آثار عطار ضمن مجلات ادبی پدید آمده و شمار این مقالات به نسبت زمان انتشار و نویسندگان آن‌ها، تا سال ۱۳۹۵ چه آماري دارد؟
۲. موضوع این مقالات چیست و کدام موضوع، بیشترین مقالات را به خویش اختصاص داده است؟
۳. چنین مقالاتی با کدام رویکردهای نقد و تحلیل پدید آمده‌اند؟

پیشینه پژوهش

بررسی میراث پژوهشی درباره شخصیت‌های ادبی به آگاهی پژوهشگران از کارهای انجام گرفته و انجام نگرفته درباره آنان یاری می‌رساند. این نوع مطالعه تاکنون درباره برخی شخصیت‌های ادبی به صورت کتاب‌شناسی و مانند آن صورت پذیرفته است و از آن جمله است: فرهنگ سعدی پژوهی (حسن‌لی، ۱۳۸۰)، فرهنگ شرح‌های حافظ (باقری، ۱۳۸۷)، خیام پژوهی (حسن‌لی و حسام‌پور، ۱۳۸۹) و نظامی پژوهی (نوروزی، ۱۳۹۱)، اما هنوز جز کتاب کتاب‌شناسی شیخ فریدالدین عطار نیشابوری (میرانصاری، ۱۳۷۴) که فهرستی از پژوهش‌ها در زمینه عطاری پژوهی است، شناخت‌نامه تحلیلی دقیقی از پیشینه عطاری پژوهی سراغ نداریم. این مقاله با محدود کردن بحث به مقالات فارسی، می‌کوشد نخستین گام را در این باره بردارد.

روش پژوهش

روش این پژوهش، توصیفی-تحلیلی با رویکرد تحلیل محتوای کمی-کیفی خواهد بود. هدف ما، ارائه آمار و معرفی موضوعات و تبیین رویکردهای عطاری پژوهی در مقالات فارسی از ۱۳۰۰ تا سال ۱۳۹۵ برای آماده‌سازی زمینه پژوهش‌های بعدی درباره عطار و آثار و افکار وی است. باین حال، به صورت جنبی و برای آگاهی افزون‌تر، زمان انتشار و جنسیت نویسندگان مقالات عطاری پژوهی طی این سال‌ها نیز واکاوی خواهد شد.

بررسی مقالات از نظر زمانی

از ۱۳۰۰ تا ۱۳۹۵، ضمن مجلات مورد بررسی، ۶۵۰ مقاله درباره عطار نوشته شده است که شمار آن‌ها در جدول ۱ به تفکیک دهه آمده است:

جدول ۱. توزیع زمانی مقالات درباره عطار

دهه	تعداد مقالات	دهه	تعداد مقالات
۱۳۰۱-۱۳۱۰	۱	۱۳۵۱-۱۳۶۰	۱۶
۱۳۱۱-۱۳۲۰	۰	۱۳۶۱-۱۳۷۰	۱۳
۱۳۲۱-۱۳۳۰	۱	۱۳۷۱-۱۳۸۰	۱۴۴
۱۳۳۱-۱۳۴۰	۱۱	۱۳۸۱-۱۳۹۰	۲۴۳
۱۳۴۱-۱۳۵۰	۱۳	۱۳۹۱-۱۳۹۵	۲۰۸
مجموع مقالات: ۶۵۰			

چنانکه پیداست، از ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰، تنها یک مقاله درباره عطار به چاپ رسیده است. هم کمبود پژوهشگران و مجلات ادبی و هم توجه به فردوسی پژوهی در گفتمان غالب دوره پهلوی اول می‌توانند از جمله عوامل این امر باشند. با این حال، گویا عامل مهم‌تر، شهرت افزون‌تر شاعران دیگر بوده است؛ زیرا تا پیروزی انقلاب اسلامی، تنها ۳۷ مقاله درباره عطار پدید آمده است که ۷ مقاله پیاپی آن در مجله یغما به قلم مهدی حمیدی شیرازی، انتقادات تند از آثار و افکار و سبک شعری عطار را دربردارد. حمیدی در یکی از این مقالات، شعر عطار را نخستین ولگردی‌های ادبیات فارسی دانسته و به‌ویژه، زبان و بلاغت این شاعر عارف را بسیار دون و فروپایه و نازیبا شمرده است (حمیدی، ۱۳۴۴: ۵۲۵).

به هر حال، اولین مقاله درباره عطار، یعنی مقاله «فریدالدین عطار صاحب بلبل‌نامه» (قهرمانی، ۱۳۰۹) بر اساس کتاب‌های منسوب به عطار مانند *مظهرالعجائب و بی‌سرنامه و بلبل‌نامه*، به شرح زندگی و اندیشه او می‌پردازد. مقاله دوم، «پندنامه- ولدنامه- پسرنامه شیخ عطار» نیز مقاله‌ای پیرامون این آثار منسوب به اوست (بیانی، ۱۳۲۱) و بیشتر به بررسی عنوان کتاب *پندنامه* عطار اختصاص دارد و ظاهراً همین دست انتساب‌های نادرست، موجبات تألیف کتاب فروزانفر را فراهم کرده‌اند. از ۳۷ مقاله پدیدآمده پیش از انقلاب اسلامی درباره عطار، جز مقالات غیرمحققانه یادشده، بقیه عموماً به تحلیل داستان شیخ صنعان *منطق‌الطیر* یا نشان‌دادن مآخذ این داستان و مقایسه میان شخصیت اصلی آن و شخصیت «پیر» شعر حافظ یا مقایسه میان روایت عامیانه آن با اصل داستان اختصاص دارند و اندک مقالاتی نیز به تحلیل *منطق‌الطیر* عطار یا ذکر کلیاتی درباره زندگی عطار پرداخته‌اند.

آغاز جدی عطارپژوهی در مقالات فارسی پس از پیروزی انقلاب اسلامی روی داد و تا امروز سیر صعودی داشته است؛ به گونه‌ای که بیش از ۹۴ درصد مقالات عطارپژوهی در این برهه زمانی نوشته شده است. عوامل این امر، علاوه بر شهرت روزافزون عطار به دلیل چاپ آثار عطارپژوهی شفیع کدکنی می‌تواند گسترش دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و افزایش چشمگیر شمار دانشجویان و پژوهشگران زبان و ادبیات فارسی و افزایش انتشار مجلات ادبی باشد.

بررسی مقالات از نظر نویسندگان

تعداد نویسندگان مقالات عطارپژوهی در این ۹۵ سال، ۶۳۴ تن بوده است که شمار آنان در جدول‌های بعدی به تفکیک جنسیت آنان آمده است:

جدول ۲. توزیع جنسیتی نویسندگان

نویسندگان	تعداد	درصد
مرد	۴۳۱	۶۷/۹
زن	۲۰۴	۳۲/۱
جمع	۶۳۵	

ناگفته نماند نخستین نویسنده زن در عرصه عطاری‌پژوهی، م.ب. ردنکو نام دارد با مقاله «فقیه طیران و منظومه کردن شیخ صنعان» که در سال ۱۳۵۱ در مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز به چاپ رسید و او به همراه گیتی فلاح رستگار، تنها زنان عرصه عطاری‌پژوهی پیش از انقلاب اسلامی بوده‌اند. بر این اساس، تفوق در عرصه عطاری‌پژوهی پیش از انقلاب با مردان است و البته این انحصار، نه بلافاصله پس از انقلاب، بلکه بسیار آرام و کند رفع می‌شود و حضور زنان در این عرصه، از دهه هشتاد و به ویژه، از اواخر این دهه فزونی می‌گیرد. جدول ۳ این واقعیت را به خوبی نشان می‌دهد:

جدول ۳. توزیع فراوانی نویسندگان زن

سال	تعداد نویسندگان زن
۱۳۶۰-۱۳۵۱	۲
۱۳۷۰-۱۳۶۱	۱
۱۳۸۰-۱۳۷۱	۱۸
۱۳۹۰-۱۳۸۱	۹۵
۱۳۹۵-۱۳۹۱	۱۴۵

در جدول ۴ نیز شمار مقالات مستقل و مشترک آمده است:

جدول ۴. مقالات مستقل و مشترک

مقالات	تعداد	درصد
مستقل	۴۵۶	۷۰/۵
مشترک	۱۹۰	۲۹/۵
بدون نام نویسنده	۴	

از ۶۵۰ مقاله در زمینه عطاری‌پژوهی، ۴۵۶ مقاله مستقل (۷۰/۵ درصد)، یعنی با یک نویسنده، و ۱۹۰ مقاله مشترک (۲۹/۵ درصد)، یعنی با دو یا چند نویسنده، و ۴ مقاله هم بدون نام نویسنده به چاپ رسیده است.

بررسی مقالات از نظر موضوع

چنانکه گفتیم، عطارپژوهی پس از پیروزی انقلاب اسلامی جانی تازه گرفت و تا امروز به لحاظ کمی و کیفی در حال گسترش بوده است. افزون بر عواملی که قبلاً ذکر شد، روحیه معناگرایی انقلابی این دوره به تمرکز پژوهشگران ادبی بر شناخت عطار و آثار و افکار او یاری رساند؛ تا جایی که طی همین دوره، گاه شعر عطار را در کنار شعر سنایی جزو مصادیق شعر انقلابی دانسته‌اند و شعر وی را از جنبه اجتماعی و انتقادی حائز اهمیت شمرده‌اند (اشرف‌زاده، ۱۳۶۳: ۱۸۹). شاید دیگر عامل این اقبال، ارادت توأم با احترام عطار به امامان شیعه در *تذکره‌الاولیا* و سایر آثارش بوده است. باری، مهم‌ترین عرصه تحول عطارپژوهی طی این سال‌ها تنوع موضوعی آن است که در ادامه سیر آن را ترسیم می‌کنیم.

تا پایان دهه پنجاه

پیش از سال ۱۳۵۷، سال پیروزی انقلاب اسلامی، بررسی شعر عطار بیشتر با تمرکز بر روابط بینامتنی شعر حافظ و استفاده حافظ از داستان شیخ صنعان بوده است؛ تا جایی که نخستین یادداشت جدی در این باره با عنوان «یادداشتی درباره تأثر خواجه حافظ از داستان شیخ صنعان» (مرتضوی، ۱۳۳۵) در مقایسه پیر شعر حافظ با شخصیت شیخ صنعان پدید آمده است. همچنین مقاله «از خزائن ترکیه (۳)» (مینوی، ۱۳۴۰)، به معرفی تعدادی نسخه خطی کتابخانه ایاصوفیه در ترکیه می‌پردازد و از آن جمله کتاب *تحفه الملوک* است که نویسنده مقاله، آن را اثر ابو حامد غزالی می‌داند و این کتاب را مأخذ داستان شیخ صنعان می‌شمارد. به علاوه، مقاله «شیخ صنعان» (زرین کوب، ۱۳۵۰)، مأخذ داستان شیخ صنعان را به پیش از جنگ‌های صلیبی نسبت می‌دهد که *تحفه الملوک* در آن دوره تألیف شده است و اصل آن را حدیثی نبوی در کتاب *دم‌الهی* نوشته امام ابوالفرج ابن جوزی معرفی می‌کند. همچنین طی یک سلسله مقالات (سعیدی سیرجانی، ۱۳۵۸) روایتی عامیانه از شیخ صنعان آمده است که از جهت دگردیسی داستان شیخ صنعان در ادبیات عامه حائز اهمیت است.

دهه شصت

در این دهه، موضوعات مقاله‌ها درباره عطار، بیشتر با محوریت مفاهیم اندیشگانی او پیش می‌رود؛ برای مثال، نصرالله پورجوادی در دو مقاله در مجله نشر دانش در سال ۱۳۶۷، به بحث درباره ماهیت شعر و شاعری از نظر عطار می‌پردازد. در این دهه، بنا به فضای آغازین انقلاب اسلامی،

ضمن مقالات، دو رویکرد تازه درباره شعر عطار مشاهده می‌شود: یکی اثبات اینکه شعر فارسی به‌رغم وجود شعرای درباری و برخی محتواهای غیردینی، دارای اشعار حکمت‌آمیز و گاهی ظلم‌ستیزانه نیز هست و حتی بعضی شاعران مانند کسایی، فردوسی، ناصر خسرو و عطار اشعاری در مدح و ستایش امام علی (علیه‌السلام) هم سروده‌اند و به‌ویژه می‌توان عطار را شاعری انقلابی و اجتماعی انگاشت و این نکته محکی برای شناخت آثار اصیل او است (اشرف‌زاده، ۱۳۶۳). دیگر اینکه شعر اصیل در نظر عطار، شعر حکمی و دینی است و وی خود به شعرای پیشین نظری انتقادآمیز دارد و معتقد است که شعر فارسی را شاعران درباری و مداحان و سلاطین و وزرا و درباریان به بدنامی کشیده‌اند. از دیدگاه او، وظیفه‌ای که در مقام یک شاعر اصیل برای خویش در نظر می‌گیرد، ایجاد تحول اساسی در شعر فارسی و تغییر محتوای شعر به‌سوی بیان حکمت عملی و نظری است (پورجوادی، ۱۳۶۷).

دهه هفتاد

در دهه هفتاد، دو موضوع بیشتر در مرکز توجه محققان قرار گرفت: یکی بررسی جنبه‌های ادبی و فکری آثار عطار، به‌ویژه منطق‌الطیر و دیگری از اواخر این دهه، توجه به تصحیح مجدد آثار عطار، به‌خصوص منطق‌الطیر و بحث بر سر انتساب آثار به عطار. تا آن زمان، بهترین تصحیح، تصحیح دکتر گوهرین به‌شمار می‌آمد. در همین دهه، نصرالله پورجوادی طی مقاله‌ای با عنوان «تحفة الملوك و داستان شیخ صنعان» که پاسخی است به مقاله پیش‌گفته مجتبی مینوی (۱۳۴۰) که در آن تحفة الملوك را از آن ابوحامد غزالی و مأخذ داستان شیخ صنعان دانسته بود، این انتساب را با دلایلی از جمله دلایل محتوایی رد کرد. همچنین همان پژوهشگر برای نخستین بار در مقاله «حکمت دیوانگان در مثنوی‌های عطار» (پورجوادی، ۱۳۷۱) به بررسی این شخصیت‌ها در منظومه‌های عطار پرداخت. به‌علاوه تقی پورنامداریان، با مقالات متعدد در زمینه عطارپژوهی که مجموعه آن‌ها در دیدار با سیمرغ به چاپ رسید، سهم بسزایی در عطارپژوهی داشت. او در مقاله «سیمرغ و جبرئیل»، سیمرغ را از جمله عناصر اساطیری مهمی دانست که به سبب صفات برجسته، از امکانات تأویلی بالقوه و متعدد برخوردار است (پورنامداریان، ۱۳۷۵: ۵۹). وی همچنین در مقاله «عطار و رساله‌های عرفانی ابن سینا»، سه کتاب الهی‌نامه، منطق‌الطیر و مصیبت‌نامه عطار را بیان‌کننده یک دوره سلوک عرفانی و نوعی نظیره‌پردازی عرفانی از روی سه رساله حی بن یقظان، رساله‌الطیر و سلامان و ابسال ابن سینا شمرد که به ترتیب مراحل شریعت و طریقت و حقیقت را بازمی‌نمایاند (همان: ۱۴۱). پورنامداریان در مقاله «عقل و فلسفه از نظرگاه عطار»، بر آن است که از

نظر عطار، برای رسیدن به حقیقت دو چشم لازم است: یکی چشم عقل برای دیدن این عالم و دیگری چشم دل و جان برای دیدن آن عالم؛ کسی که با چشم عقل می‌خواهد آن عالم را ببیند، گمراه می‌شود (همان: ۲۲۲). به علاوه، اتفاق دیگر عطار پژوهی چنین دهه‌ای، انتشار کتاب *صدای بال سیمرخ* بود که عبدالحسین زرین کوب (۱۳۷۸) ضمن آن، انتساب *خسرونامه* به عطار را غیرممکن و سرودن منظومه عاشقانه توسط او در پایان عمر را حکمی نادرست و خلاف خط سیر معنوی وی داند (زرین کوب، ۱۳۷۸: ۶۹) و *منطق الطیر* را به لحاظ زمانی آخرین مثنوی عطار می‌شمارد (همان: ۸۹).

در دهه هفتاد، یک سلسله تکاپوی جدی درباره معرفی کتاب‌ها، تحقیقات و نسخه‌های خطی آثار عطار، به ویژه در هندوستان و پاکستان به وقوع پیوست و از جمله کتاب‌شناسی شیخ فریدالدین عطار نیشابوری به چاپ رسید (میرانصاری، ۱۳۷۴). این کتاب تحقیقی جامع درباره شناسایی کتاب‌های خطی، چاپی، پایان‌نامه‌ها، مقالات و سایر منابعی است که درباره عطار نگارش یافته و نیز فهرست ۱۵۰ اثر منسوب به عطار را دربردارد. به علاوه، در سه شماره مجله نامه پارسی (مصطفوی سبزواری، ۱۳۷۵ و ۱۳۷۷)، ۵۵۵ نسخه خطی و چاپی از آثار عطار و شرح این آثار در هند معرفی شد. گویا این تحقیقات زمینه مناسبی برای تصحیح بهتر آثار عطار در دهه هشتاد و نود فراهم کردند؛ به گونه‌ای که در این دو دهه با چندین تصحیح معتبر از این آثار عطار توسط شفیع کدکنی روبه‌رو هستیم.

در این دهه، همچنین با چاپ کتاب *تحلیل ساختاری منطق الطیر عطار* نوشته اکبر اخلاقی (۱۳۷۷) نخستین بارقه‌های جدی بررسی آثار عطار با توجه به نظریه‌های ادبی مشاهده شد. در این کتاب، نویسنده براساس نظریه ساختارگرایی به تحلیل *منطق الطیر* عطار پرداخته است. طی همین دهه بود که با ترجمه کتاب‌های مربوط به نقد ادبی، ابزار نوشتن چنین تحلیل‌هایی فراهم آمد و این نکته می‌رساند که پیشرفت نقد ادبی جدید، حداقل در ابتدای راه، به نهضت ترجمه وابسته بوده است تا پس از آن، اندک‌اندک شاهد ابتکار و نوآوری و تولید علم باشیم.

باری، در دهه هفتاد، مقالات عطار پژوهی، به‌رغم اندک بودن مجلات ادبی، رو به فزونی گذارده است و از جمله دلایل آن، برگزاری همایش عطار در سال ۱۳۷۴ بوده است (رک: دبیرخانه کنگره جهانی عطار، ۱۳۷۴).

دهه هشتاد

در نیمه اول این دهه، یعنی سال ۱۳۸۳، تصحیح تازه‌ای از *منطق الطیر* با مقدمه‌ای مفصل و محققانه به کوشش شفیع کدکنی، به بازار آمد. تا اواخر این دهه، آثار دیگر عطار مانند *اسرارنامه*،

الهی‌نامه و مصیبت‌نامه نیز به تصحیح او چاپ شد و مشتاقان عطار را نوید داد که دیگر اکنون با اطمینان بیشتر می‌توان به اشعار عطار استناد کرد. همچنین در طول این دهه، به‌ویژه با افزایش مجلات ادبی، شمار مقالات پژوهشی درباره عطار فزونی گرفت. از جمله رویکردهایی که در اواخر این دهه و نیمه اول دهه ۹۰ در مقالات عطارپژوهی دیده می‌شود، فزونی رویکرد نقد و نظریه ادبی در بررسی آثار عطار است که عموماً با رشد ترجمه آثار نقد و نظریه ادبی در دهه هشتاد ارتباط مستقیم دارد.

برای نمونه، نویسنده مقاله «رنالیسم جادویی در *تذکرة الاولیا*»، بهترین نمونه رنالیسم جادویی در ادبیات عرفانی را *تذکرة الاولیا* می‌داند. او در این مقاله، نقدی هم بر کتاب چهار گزارش از *تذکرة الاولیا* عطار نوشته بابک احمدی که سال ۱۳۷۶ به چاپ رسید و اتفاق تازه عطارپژوهی آن زمان بود، دارد و علی‌رغم نظر احمدی، زیبایی زبان *تذکرة الاولیا* را صرفاً برآیند ایجاز و سادگی بیان آن نمی‌داند، بلکه تأثیر این کتاب را حاصل بیان اندیشه‌های والا با زبان ساده می‌شمارد و عامل این بازخورد را توجه عطار به رنالیسم جادویی عارفانه در حکایات عرفانی می‌انگارد (خزاعی فر، ۱۳۸۴: ۱۷-۱۸). همچنین نویسنده مقاله «عطار، تمثیل و سمبلیسم عرفانی» (حسینی، ۱۳۸۴)، آثار عطار را نمونه‌های برتر تمثیل و سمبلیسم در ادبیات عرفانی متصور می‌شود و معتقد است یک دوره مطالعه کامل آثار منظوم عطار برای قصه‌نویسان و قلم‌زنان عرصه فیلم‌نامه‌نویسی می‌تواند دربردارنده تجربه‌های گران‌قیمتی باشد. نویسنده مقاله «قلمرو و ماهیت شعر از دیدگاه عرفانی عطار» (مجتبی، ۱۳۸۵) نیز اعتقاد دارد عطار با تصدیر شعر خود به معراج‌نامه‌ها، می‌خواهد غایت و حقیقت شعر خویش را امتداد دیده‌های رسول در شب معراج بنماید و این نکته را عیان‌تر سازد که همه شعر او شعر شرع است، نه شعر طبع. نویسنده مقاله «بررسی تطبیقی سخنان ابوالقاسم نصرآبادی، عارف قرن چهارم، با ترجمه آن‌ها در منابع فارسی» (مهاجری‌زاده، ۱۳۸۸) هم بر آن می‌رود که *تذکرة الاولیا* عطار، ترجمه پراکنده‌ای با گردآوری عطار است. به‌علاوه، نویسنده مقاله «جایگاه شرح تعرف در میان مآخذ *تذکرة الاولیا*» (روضاتیان، ۱۳۸۹) اعتقاد دارد شرح تعرف یکی از مهم‌ترین مآخذ عطار و چه‌بسا مآخذ اصلی وی در *تذکرة الاولیا* بوده است.

نیمه اول دهه نود

در آغاز این دهه، با اطمینان نسبی از آثار مسلم عطار و تصحیح همه منظومه‌های مسلم‌الصدور او توسط شفیع کدکنی، بیشینه مقالات عطارپژوهی به تطبیق نقد و نظریه ادبی با آثار وی، به‌ویژه از چشم‌انداز روایت‌شناسی اختصاص دارند. نکته دیگر در مقالات عطارپژوهی این دهه، فزونی

مقالات با رویکرد تطبیقی است. ضمناً در همین دهه، گرایش‌های مذکور، منتقدانی نیز داشته است، چنانکه نویسنده مقاله «گریماس، یک روش مرده» معتقد است مواد خام مقالات منطبق با نظریه گریماس، روایات، حکایات و قصه‌ها بوده است و می‌توان به پیروی از این الگو صدها مقاله نوشت که سبب شده روش گریماس به ابزاری مکانیکی تقلیل یابد تا ساختار داستان‌های فارسی را تقطیع کند، بی‌آنکه هیچ شناخت تازه‌ای از متن ادبی به ما بدهد (شریفی صحی، ۱۳۹۵: ۲۰۵). همچنین به اعتقاد نویسندگان مقاله «منطق الطیر عطار؛ چندصدایی یا هم‌صدایی (نگاهی به تقدیر تراژیک نظریه‌های ادبی در ایران: مطالعه موردی منطق مکالمه باختین)»، به دلیل بی‌توجهی محققان به مبانی فلسفی و جامعه‌شناختی نظریه‌های ادبی، کاربست این نظریه‌ها بیش از آنکه به یافتن حقیقت یا زوایای پنهان متون بینجامد، به تحریف آن‌ها انجامیده است (امن‌خانی و علی‌مددی، ۱۳۹۴: ۳۹).

در ادامه، جدول‌های تفکیک موضوعی مقالات عطارپژوهی تا سال ۱۳۹۵ می‌آید:

جدول ۵. توزیع موضوعی مقالات به تفکیک آثار

ردیف	موضوعات	تعداد	درصد
۱	آثار	۲۳۳	۳۵/۹
۲	پندنامه	۵	۰/۷
۳	اشترنامه	۲	۰/۳
۴	خسرونامه	۴	۰/۶
۵	منطق الطیر	۱۵۱	۲۳/۱
۶	مصیبت‌نامه	۳۵	۵/۳
۷	الهی‌نامه	۳۰	۴/۶
۸	اسرارنامه	۱۱	۱/۶
۹	مختارنامه	۶	۰/۹
۱۰	دیوان/غزلیات	۴۴	۶/۷
۱۱	تذکره‌الاولیا	۵۹	۹
۱۲	شیخ صنعان	۷۰	۱۰/۷
	مجموع	۶۵۰	

براساس جدول ۵، بیشترین شمار مقالات با ۲۳۳ مقاله، درباره آثار عطار نوشته شده است؛ یعنی موضوع این مقالات، بررسی موضوعی ویژه در چندین اثر عطار است تا دیدگاه عطار را درباره آن موضوع ویژه به دست دهد. پس از آن، منطق الطیر قرار دارد که اگر موضوع داستان شیخ صنعان منطق الطیر را نیز همراه آن به شمار آوریم، در مجموع ۲۲۰ مقاله با محوریت منطق الطیر

خواهیم داشت. از این رو، بیشترین زمینه پژوهش در عرصه عطاری پژوهی، از میان آثار عطار، به منطق الطیر اختصاص دارد. شیخ صنعان نیز با اینکه داستانی در ضمن منطق الطیر است، بیش از دیگر آثار عطار البته به جز خود منطق الطیر، نظر محققان را جلب کرده است. کمترین مقالات در حوزه آثار عطار، مربوط به آثار منسوب به او مانند اشترنامه، خسرونامه و پندنامه است.

جدول ۶. توزیع موضوعی مقالات به تفکیک موضوعات جزئی

ردیف	موضوعات جزئی	تعداد	درصد
۱	هنری و زیبایی شناختی	۹۷	۱۴/۹
۲	تطبیق / تأثیر و تأثر	۱۸۸	۲۸/۹
۳	اجتماعی / علمی	۲۶	۴
۴	روان شناسی	۶	۰/۹
۵	نقد ادبی	۵۶	۸/۶
۶	تحلیل اشعار	۳۱	۴/۷
۷	نقد و بررسی کتاب‌ها و مقالات	۴۸	۷/۲
۸	مآخذ حکایت‌ها	۱۶	۲/۴
۹	مباحث عرفانی	۶۸	۱۰/۴
۱۰	شخصیت‌های آثار عطار	۴۰	۶/۱
۱۱	زندگی / اندیشه	۴۰	۶/۱
۱۲	شرح ابیات / جمله‌ها / عبارات‌ها	۱۴	۲/۱
۱۳	نسخه‌شناسی و تصحیح متون	۲۰	۳

بر اساس جدول ۶، بیشترین موضوعی که محققان ادبی بدان اهتمام ورزیده و در آثار عطار آن را کاویده‌اند، مقایسه و تطبیق اثر/آثار عطار با اثر/آثار دیگر شاعران و نویسندگان و بررسی تأثیر و تأثر آن‌ها از یکدیگر است که حدود ۲۹ درصد مقالات را دربر گرفته است. پس از آن مقالات با موضوعات ادبی، بلاغی و هنری مانند تصویرگری در آثار عطار بوده است که همچنان بیشترین نمونه‌های موضوع تصویرگری، مربوط به منطق الطیر است. کمترین موضوع هم مربوط به بررسی مباحث روان‌شناسی در آثار عطار است (حدود یک درصد). از آنجا که عطار از قله‌های شعر عرفانی فارسی است، دور از انتظار نیست که در مرتبه سوم موضوعات پرکاربرد، مباحث عرفانی جای گرفته باشد (۱۰/۴ درصد). همچنین از میان شخصیت‌های داستانی آثار عطار، عقلای مجانبین، بیشترین مقالات را به خود اختصاص داده‌اند.

بررسی مقالات از نظر رویکردها

در ادامه بررسی موضوعی مقالات عطارپژوهی به جاست نگاهی به رویکردهای نقد و تحلیل در این مقالات داشته باشیم. این رویکردها را در چند جدول می آوریم:

جدول ۷. توزیع موضوعی رویکرد هنری و زیبایی شناختی

ردیف	موضوع	تعداد
۱	داستان پردازی	۱۵
۲	نماد و رمز	۱۳
۳	سبک شناسی	۷
۴	جنبه های نمایشی	۶
۵	تمثیل	۶
۶	تلمیحات	۶
۷	نگارگری آثار عطار	۸
۸	انواع ادبی	۶
۹	متناقض نما	۴
۱۰	بیان (تشبیه، استعاره)	۳
۱۱	طنز	۳
۱۲	ردیف	۲
۱۳	زبان	۲

در جدول ۷ می بینیم که بیشترین رویکرد در زمینه عطارپژوهی، بررسی عناصر داستان پردازی در حکایات آثار عطار با ۱۵ مقاله است و پس از آن بررسی رمزها و نمادهای آثار عطار با ۱۳ مقاله قرار دارد. موضوع جالب توجه اینکه آثار عطار در هیچ مقاله ای با رویکرد دستوری بررسی نشده است.

جدول ۸. توزیع بیشترین رویکردهای نقد ادبی

ردیف	موضوع	تعداد
۱	روایت شناسی	۱۳
۲	اسطوره	۱۰
۳	روان شناسی یونگ	۹
۴	ریخت شناسی	۵
۵	ساختارگرایی	۴
۶	بحث درباره ماهیت شعر	۳
۷	بینامتنیت و منطوق گفت و گویی	۳
۸	نشانه شناسی	۲
۹	تحلیل گفتمان	۱
۱۰	شعر شناسی شناختی	۱
۱۱	فراروایت	۱

چنانکه پیش تر اشاره شد، از دهه هشتاد به بعد، سمت و سوی مقالات عطاری پژوهی در زمینه نقد ادبی، اندک اندک مبتنی بر نظریه های ادبی شد و در دهه ۹۰، این اقبال به رویکردهای نقد ادبی افزایش پیدا کرد. در این گونه مقالات، نویسنده/ نویسندگان بر آن بودند تا با بهره گیری از نظریه های ادبی، معانی تازه ای در آثار عطاری بیابند یا با تحلیل اثر/ آثار عطاری بر پایه یکی از نظریه های ادبی، همخوانی اثر/ آثار عطاری را با آن نظریه نشان دهند.

همان گونه که در جدول ۸ دیده می شود، بیشترین مقالات نقد و تحلیل ادبی در زمینه عطاری پژوهی، با رویکرد روایت شناسی نوشته شده است و شاید علت آن، وفور حکایت و روایت داستانی در آثار عطاری (نزدیک به دو هزار حکایت) باشد که زمینه فراخ و گسترده ای برای تحقیق از این منظر فراهم می کند. از سوی دیگر، روایت شناسی نظریه ای با تعاریف دقیق و شامل از کلیه عناصر روایت و نیز نظریه ای نسبتاً آسان است که خود به خود تشدید این حرکت را در پی می آورد. علاوه بر این، برخی حکایت ها و آثار عطاری جنبه رمزی دارند و ظرفیت خوانش های گوناگون را برمی تابند. از این رو، در رده بعد، نظریه های یونگ مبنی بر تحلیل اسطوره ای و کهن الگویی بستری مناسب برای نقد برخی آثار عطاری بوده است.

جدول ۱۰. توزیع موضوعی رویکرد تطبیقی

ردیف	موضوع	تعداد
۱	مولوی	۳۲
۲	سنایی	۱۷
۳	حافظ	۹
۴	فردوسی	۶
۵	نظامی	۶
۶	خیام	۴
۷	شبستری	۴
۸	ابن سینا	۳
۹	هسه (سیدارتا)	۳
۱۰	خاقانی	۲
۱۱	ویکتور هوگو (افسانه قرون)	۲
۱۲	ریچارد باخ (جانانان مرغ دریایی)	۲
۱۳	چاسر	۲
۱۴	گوته (فاوست)	۲

براساس جدول ۱۰، از میان ۱۸۸ مقاله با رویکرد تطبیقی، ۷۰ مقاله به تطبیق اثر/آثار یا اندیشه عطار با اثر/آثار یا اندیشه ایرانیان (۳۷/۲ درصد) و بقیه به تطبیق با اثر/آثار یا اندیشه غیرایرانیان اختصاص دارد. همچنین بیشترین مقالات تطبیقی عطارپژوهی مربوط به تطبیق با مولانا و به‌ویژه مثنوی است با ۳۲ مقاله و پس از آن، سنایی با ۱۷ مقاله. برای نمونه، علی حیدری در مقاله «سنجش حکایات مشابه مولوی با مثنوی‌های عطار»، بر آن است که از مجموع ۳۹۰ حکایت در شش دفتر مثنوی، ۴۲ حکایت در مثنوی‌های عطار (مصیبت‌نامه، الهی‌نامه، منطق‌الطیر، اسرارنامه) آمده است که بیانگر توجه مولانا به آثار عطار و از جمله توجه بیشتر او به اسرارنامه وی است (حیدری، ۱۳۸۲: ۱۳۴). همچنین قدرت‌الله طاهری در مقاله «شهسوار ایمان در دیدگاه عطار نیشابوری و سورن کی‌یر کگور»، معتقد است شهسوار ایمان که نمونه برتر و الگو و اسوه و تحقق عینی انتظارات حداکثری شاعر دین است، از نظر عطار، در شخصیت تاریخی و مناقشه‌برانگیز منصور حلاج از یک سو و شخصیت‌های ادبی مانند شیخ صنعان و عقلائی مجانبین، از سوی دیگر نمود می‌یابد و در مقابل، سورن کی‌یر کگور، فیلسوف آگزیستانسیالیست و متأله مسیحی، ابراهیم خلیل (ع) را مصداق بارز شهسوار ایمان می‌شناسد (طاهری، ۱۳۸۹: ۳۷). در رویکرد تطبیقی برای نقد آثار عطار، گاهی یک حکایت، مبنای سنجش دو اثر می‌شود؛ برای مثال، علی ساجدی (۱۳۹۰) در مقاله «دو روایت از یک حکایت در شعر عطار و مولانا»، حکایت محمود و ایاز در آثار عطار و مولانا را برای سنجش برگزیده است. گاهی نیز تطبیق دو اثر عطار با یکدیگر صورت می‌گیرد؛ مانند مقاله «بررسی کارکرد روایی دو حکایت از الهی‌نامه عطار براساس نظریه گرمس و ژنت» (اسماعیلی و عباسی، ۱۳۹۳).

جدول ۱۰. موضوعات پرتکرار در مقالات عطارپژوهی

ردیف	موضوع	تعداد
۱	دیوانگان	۱۴
۲	مرگ	۱۲
۳	درد	۷

جز رویکرد پرتکرار تطبیق در مقالات عطارپژوهی، سه موضوع دیوانگان، مرگ و درد هم به در این مقالات بیشترین تعداد را دارند و این نکته از جدول ۱۰ برمی‌آید. در این مقالات، با سرعت ادبی به‌صورت مستقیم کمتر مواجهیم، اما وجود این حجم از کارهای تکراری نشان از بی‌توجهی به پیشینه تحقیق یا راحت‌طلبی در تحقیق روی موضوعات دم‌دستی یا حتی تحقیق بدون

پشتوانه کاربردی دارد. این نکات از سویی گسترش بانک‌های اطلاعات و مدارک علمی را ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌کند و از سوی دیگر تأکید بر نگاه نو و نظریه‌پردازی و خلاقیت در کار تحقیق را ضروری می‌سازد. مروری بر عناوین مقالات زیر کافی است تا به صحت این نکات پی ببریم:

- «مقایسه تحلیلی رمان سیدارتا با حکایت شیخ صنعان» (مشاوری، نصر اصفهانی و هاشمی، ۱۳۹۱)
- «بررسی تطبیقی مفهوم سلوک در رمان سیدارتا و حکایت شیخ صنعان» (طغیانی و مشاوری، ۱۳۹۳)
- «وادی مجهول (بررسی نمادهای حکایت شاه و کنیزک از رهگذر تطبیق آن با داستان‌های شیخ سماعان، سیدارتا و داستان زندگی مولانا)» (مرادی و چالاک، ۱۳۹۴)
- «از کعبه تا روم (بررسی تطبیقی داستان شیخ صنعان و فاوست گوته)» (تقوی، ۱۳۸۹)
- «بررسی و مقایسه دو نماد فرهنگی شرق و غرب» (محمدی و فاموری، ۱۳۹۰) (مقایسه شیخ صنعان و فاوست گوته)
- «مفهوم مرگ اختیاری از دیدگاه سنایی و عطار» (فدوی، ۱۳۹۲)
- «مرگ و موت ارادی از دیدگاه سنایی، عطار و مولانا» (خدایاری، ۱۳۹۴)
- «مرگ و موت ارادی از دیدگاه سنایی، عطار و مولانا با رویکرد تمثیلی» (خدایاری، ۱۳۹۵)
- «بررسی مفهوم عرفانی «درد» در شعر عطار» (نیک‌روز، ۱۳۸۷)
- «درد عارفانه در آثار عطار نیشابوری» (علی‌پور، ۱۳۸۹)
- «مفهوم درد از دیدگاه عطار» (کریم‌پسندی، ۱۳۹۲)
- «مفهوم درد و لذت از دیدگاه عطار نیشابوری» (کریم‌پسندی، ۱۳۹۵)
- «دیوانگان؛ سخنگویان جناح معترض جامعه در عصر عطار» (حسین‌آبادی و الهام‌بخش، ۱۳۸۵)
- «کارکرد سیاسی و اجتماعی دیوانگان دانا بر پایه حکایات مثنوی‌های عطار» (کازمی‌فر، ۱۳۹۲)
- «بررسی و مطالعه تطبیقی منطق‌الطیر عطار در افسانه قرون هوگو» (مشاق، ۱۳۸۷)
- «بررسی تأثیر منطق‌الطیر عطار در افسانه قرون» (زندى، ۱۳۹۴)
- «بررسی تطبیقی سیمرخ با استاد به اوستا، شاهنامه و منطق‌الطیر» (محمدی حاجی‌آبادی و پورمند، ۱۳۹۰)

- «تحولات اسطوره سیمرغ در گذر از حماسه به عرفان (براساس شاهنامه فردوسی و منطق الطیر عطار» (دهقان و محمدی، ۱۳۹۱)
- «کدام سیمرغ، شاهنامه یا منطق الطیر؟» (اخترزند، ۱۳۹۴)
- «داستان سرایی عطار» (صنعتی نیا، ۱۳۶۵)
- «داستان پردازی عرفانی عطار» (بیانلو، ۱۳۷۵)
- «نگاهی به داستان پردازی عطار» (پورنامداریان، ۱۳۷۶)
- «مرغان را زبانی دیگر است؛ ساختار داستانی منطق الطیر» (دستغیب، ۱۳۷۵)
- «داستان پردازی در منطق الطیر عطار» (عشقی سردهی، ۱۳۷۸)
- «مقایسه نظریه ولایت از دیدگاه شیخ محیی الدین عربی، شیخ محمود شبستری، عطار نیشابوری و علامه طباطبایی» (کمالی بانیانی و نیری، ۱۳۸۵)
- «واکاوی و سنجش توحید ولایی-اسلامی مابین علامه طباطبایی، شیخ محمود شبستری و عطار نیشابوری» (اسعد و دیگران، ۱۳۹۴).
- «نماد در منطق الطیر عطار نیشابوری» (آذرگون، ۱۳۸۳).
- «نگاهی به نمادپردازی عطار در منطق الطیر» (خسروی، ۱۳۸۷).

نتیجه گیری

کارنامه عطارپژوهی از ۱۳۰۰ تا ۱۳۹۵، کارنامه‌ای پربرگ و بار است. این کارنامه به دو دوره کاملاً متمایز تقسیم می‌شود: از ۱۳۰۰ ش تا ۱۳۵۷ که در این مدت، تنها ۳۷ مقاله درباره عطار چاپ شد و از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۵ که به دلیل گسترش مراکز آموزش عالی و فزونی گرفتن شمار دانشجویان زبان و ادبیان فارسی و محققان ادبی، انتشار مجلات پژوهشی، و همچنین اهتمام بیشتر به بررسی آثار عطار، به‌ویژه پس از نشر تصحیحات شفیع کدکنی از آثار عطار در دهه هشتاد، در این دوره ۶۱۲ مقاله به چاپ رسید. بیشترین تعداد مقالات در دهه هشتاد شمسی (۲۴۳ مقاله) بوده است.

تعداد کل نویسندگان در زمینه عطارپژوهی در این ۹۵ سال، ۶۳۴ نفر بوده است که ۶۷/۸ درصد آنان را مردان و ۳۲/۲ درصد آنان را زنان تشکیل می‌دهند و آمار نویسندگان زن، به‌ویژه از دهه هشتاد به بعد جهش بسیار می‌یابد. همچنین از مجموع کل مقالات، ۷۰/۵ درصد مقالات، مستقل یعنی با یک نویسنده، و ۲۹/۵ درصد مقالات، مشترک، یعنی با بیش از یک نویسنده است. افزون بر این، آثار عطار با ۲۳۳ مقاله، بیشترین موضوع کلی مقالات عطارپژوهی را تشکیل می‌دهند و بیشترین زمینه پژوهش در عرصه عطارپژوهی، از میان آثار عطار، با ۱۵۰ مقاله به

منطق الطیر اختصاص دارد. نکته جالب توجه آنکه، داستان شیخ صنعان نیز با اینکه داستانی در ضمن منطق الطیر است، با ۷۰ مقاله بیش از دیگر آثار عطار البته به جز منطق الطیر، نظر محققان را به خود جلب کرده است. همچنین کمترین مقالات در حوزه آثار عطار، مربوط به آثار منسوب به او مانند اشترنامه، خسرونامه و پندنامه است.

در موضوعات جزئی، مباحث مربوط به تطبیق یا تأثیر و تأثر، با ۲۸/۹ درصد بیشترین شمار مقالات را به خود اختصاص داده است. پس از آن مباحث ادبی و هنری با ۱۴/۹ درصد و مباحث عرفانی با ۱۰/۴ درصد بیشترین موضوعات مورد بررسی در این مقالات بوده‌اند. در موضوعات ادبی نیز توجه به شیوه‌های داستان‌پردازی و عناصر آن در اثر/آثار عطار با ۱۵ مقاله بیشتر مورد توجه بوده است و پس از آن، نماد و رمز، محور موضوعات ۱۳ مقاله را تشکیل داده است. در موضوع تطبیق، شاعری که اثر/آثار او بیش از دیگران مورد تطبیق با اثر/آثار عطار قرار گرفته است، مولان با ۳۲ مقاله و پس از او سنایی با ۱۷ مقاله و سپس حافظ با ۹ مقاله بوده‌اند. در زمینه رویکردهای نقد ادبی، بیشترین رویکرد محوری در مقالات این چنینی، رویکرد روایت‌شناسی با ۱۳ مقاله است و پس از آن رویکرد اسطوره‌ای با ۱۰ مقاله و رویکرد روان‌شناسی یونگ با ۹ مقاله قرار دارند. جز موضوعات پرتکرار در زمینه تطبیق در مقالات عطارپژوهی، سه موضوع پرتکرار در مقالات عطارپژوهی عبارت‌اند از: دیوانگان (۱۴ مقاله)، مرگ (۱۲ مقاله) و درد (۷ مقاله).

از جمله کاستی‌هایی که در مقالات عطارپژوهی به چشم می‌خورد، نپرداختن به موضوعات دستوری در آثار عطار است که حتی یک مقاله هم در این زمینه نوشته نشده است. نکته دیگر وجود موضوعات تکراری در مقالات عطارپژوهی به‌ویژه در سه موضوع دیوانگان، مرگ و درد و نیز در زمینه موضوعات تطبیقی به‌ویژه تطبیق با آثار مولاناست که نشان‌دهنده ضعف پیشینه پژوهی و نبود نگاه نو در مقالات عطارپژوهی است.

منابع

- آذرگون، علی. (۱۳۸۳). «نماد در منطق الطیر عطار نیشابوری». ادبیات فارسی. ش ۲. صص ۱۳۰-۱۵۱.
- احمدی، بابک. (۱۳۷۶). چهار گزارش از تذکرة الاولیاء عطار. مرکز. تهران.
- اخترزند، ناتاشا. (۱۳۹۴). «کدام سیم‌خ، شاهنامه یا منطق الطیر؟». رشد آموزش زبان و ادب فارسی. ش ۱۱۳. صص ۱۳۴-۱۵۴.
- اخلاقی، اکبر. (۱۳۷۷). تحلیل ساختاری منطق الطیر عطار. فردا. اصفهان.
- اسعد، محمدرضا، کمالی بانینی، محمدرضا و مهدی رضا کمالی بانینی. (۱۳۹۴). «واکاوی و سنجش توحید ولایی-اسلامی مابین علامه طباطبایی، شیخ محمود شبستری و عطار نیشابوری». پژوهش‌های اعتقادی-کلامی. ش ۱۸. صص ۷-۳۶.

اسماعیلی، آذر و علی عباسی. (۱۳۹۳). «بررسی کارکرد روایی دو حکایت از الهی‌نامه عطار براساس نظریه گرمس و ژنت». *جستارهای زبانی*. ش ۲۰. صص ۱۷-۴۴.

اشرف‌زاده، رضا. (۱۳۶۳). «ادبیات انقلابی». *مشکات*. ش ۵. صص ۱۸۱-۲۰۱.

امن‌خانی، عیسی و منا علی مددی. (۱۳۹۴). «*منطق‌الطیر عطار*: چندصدایی یا هم‌صدایی (نگاهی به تقدیر تراژیک نظریه‌های ادبی در ایران: مطالعه موردی منطق مکالمه باختین)». *تاریخ ادبیات*. ش ۷۷/۳. صص ۳۷-۵۶.

باقری، بهادر. (۱۳۸۷). *فرهنگ شرح‌های حافظ*. امیرکبیر. تهران.

بیانلو، حسن. (۱۳۷۵). «داستان‌پردازی عرفانی عطار». *نامه فرهنگ*. ش ۲۴. صص ۱۵۰-۱۵۹.

بیانی، مهدی. (۱۳۲۱). «پندنامه-ولدنامه-پسرنامه شیخ عطار». *مهر*. سال هفتم. ش ۴. صص ۲۵۴-۲۵۶.

پورجوادی، نصرالله. (۱۳۷۹). «تحفة الملوک و شیخ صنعان». *معارف*. دوره هفدهم. ش ۱. صص ۳-۲۰.

_____ . (۱۳۷۱). «حکمت دیوانگان در مثنوی‌های عطار». *نشر دانش*. ش ۱۷۳. صص ۲-۱۶.

_____ . (۱۳۶۷). «فقع گشودن فردوسی و سپس عطار (بخش دوم)». *نشر دانش*. ش ۴۶. صص ۱۴-۲۱.

۲۱

پورنامداریان، تقی. (۱۳۷۵). *دیدار با سیمرخ (هفت مقاله در عرفان، شعر و اندیشه عطار)*. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. تهران.

_____ . (۱۳۷۶). «نگاهی به داستان‌پردازی عطار». *ادبیات داستانی*. ش ۴۴. صص ۶۱-۷۵.

تقوی، محمد. (۱۳۸۹). «از کعبه تا روم (بررسی تطبیقی داستان شیخ صنعان و فاوست گوته)». *متن‌شناسی*

ادب فارسی. ش ۶. صص ۱-۲۸.

حسن‌لی، کاووس. (۱۳۸۰). *سعدی پژوهی*. بنیاد فارس‌شناسی. فارس.

حسن‌لی، کاووس و سعید حسام‌پور. (۱۳۸۹). *خیام‌پژوهی*. علم. تهران.

حسین‌آبادی، مریم و سید محمود الهام‌بخش. (۱۳۸۵). «دیوانگان؛ سخنگویان جناح معترض جامعه در عصر

عطار». *کاوش‌نامه زبان و ادبیات فارسی*. ش ۱۳. صص ۷۱-۱۰۰.

حسینی، سیدحسن. (۱۳۸۴). «عطار، تمثیل و سمبلیسم عرفانی». *شعر*. ش ۴۳. صص ۳-۱۰.

حمیدی، مهدی. (۱۳۴۴). «عطار در مثنوی‌های گزیده او و گزیده مثنوی‌های او». *یغما*. ش ۲۱۰. صص

۵۲۴-۵۲۹.

حیدری، علی. (۱۳۸۲). «سنجش حکایات مشابه مولوی با مثنوی‌های عطار». *متن‌پژوهی ادبی*. ش ۱۷.

صص ۱۳۴-۱۵۴.

خدایاری، مصطفی. (۱۳۹۴). «مرگ و موت ارادی از دیدگاه سنایی، عطار و مولانا». *عرفانیات در ادب*

فارسی. ش ۲۵. صص ۵۴-۷۶.

_____ . (۱۳۹۵). «مرگ و موت ارادی از دیدگاه سنایی، عطار و مولانا با رویکرد تمثیلی». *تحقیقات*

تعلیمی و غنایی زبان و ادب فارسی. ش ۲۷. صص ۴۱-۶۶.

- خزاعی فر، علی. (۱۳۸۴). «رنالسم جادویی در تذکرة الاولیاء». نامه فرهنگستان. ش ۲۵. صص ۶-۲۱.
- خزایی، محمد و فریناز فربود، (۱۳۸۲). «بررسی تصویر نماد سیمرخ (با تأکید بر شاهنامه فردوسی و منطق الطیر عطار)». هنرهای تجسمی. ش ۲۰. صص ۴-۱۴.
- خسروی، حسین. (۱۳۸۷). «نگاهی به نمادپردازی عطار در منطق الطیر». ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی. ش ۱۲. صص ۶۵-۸۰.
- دبیرخانه کنگره جهانی عطار. (۱۳۷۴). سایه در خورشید (مجموعه مقالات کنگره جهانی بزرگداشت عطار نیشابوری). آیات. تهران.
- دستغیب، سید عبدالعلی. (۱۳۷۴). «مرغان را زبانی دیگر است؛ ساختار داستانی منطق الطیر». کیهان فرهنگی. ش ۱۲۰. صص (۳۱-۲۷).
- دهقان، علی و دادرس محمدی. (۱۳۹۱). «تحولات اسطوره سیمرخ در گذر از حماسه به عرفان (براساس شاهنامه فردوسی و منطق الطیر عطار)». عرفانیات در ادب فارسی. ش ۱۰. صص ۵۱-۶۶.
- روضاتیان، سیده مریم و سید علی اصغر میرباقری فرد. (۱۳۸۹). «جایگاه شرح تعرف در میان مآخذ تذکرة الاولیاء». متن پژوهی ادبی. ش ۴۴، صص ۹-۲۸.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۵۰). «شیخ صنعان». یغما. ش ۲۷۵. صص ۲۵۷-۲۶۶.
- _____ (۱۳۸۰). صدای بال سیمرخ (درباره زندگی و اندیشه عطار). سخن. تهران.
- زندى، معصومه. (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر منطق الطیر عطار در افسانه قرون». عرفانیات در ادب فارسی. ش ۲۴. صص ۷۳-۹۲.
- ساجدی، علی. (۱۳۹۰). «دو روایت از یک حکایت در شعر عطار و مولانا». پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی. ش ۱ (پی در پی ۵). صص ۶۹-۸۳.
- سعیدی سیرجانی، علی اکبر. (۱۳۵۸). «شیخ صنعان». نگین. ش ۱۷۲. صص ۲۷-۳۴.
- _____ (۱۳۵۸). «شیخ صنعان». نگین. ش ۱۷۳. صص ۲۳-۳۰.
- _____ (۱۳۵۸). «شیخ صنعان». نگین. ش ۱۷۴. صص ۲۰-۲۰.
- شرفی صحی، محسن. (۱۳۹۵). «گریماس، یک روش مرده». نقد ادبی. سال نهم. ش ۳۴. صص ۲۰۱-۲۱۴.
- شوشتری، نورالله. (۱۳۷۷). مجالس المؤمنین. تصحیح سید احمد عبدمنافی. اسلامیه. تهران.
- صنعتی‌نیا، فاطمه. (۱۳۶۵). «داستان‌سرایی عطار». رشد آموزش زبان و ادب فارسی. ش ۴ و ۵. صص ۲۶-۲۸.
- طاهری، قدرت‌الله. (۱۳۸۹). «شهسوار ایمان در دیدگاه عطار نیشابوری و سورن کی‌یر کگور». پژوهش‌های ادبی. ش ۲۷. صص ۵۸-۳۷.
- طغیانی، اسحاق و زهره مشاوری. (۱۳۹۳). «بررسی تطبیقی مفهوم سلوک در رمان سیدارتا و حکایت شیخ صنعان». ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی. ش ۳۴. صص ۱۶۱-۱۹۲.

- عشقی سردهی، علی. (۱۳۷۸). «داستان‌پردازی در منطق‌الطیر عطار». مشکات. ش ۶۵-۶۲. صص ۴۲۸-۴۴۳.
- عطار نیشابوری، فریدالدین محمد بن ابراهیم. (۱۳۸۴). *منطق‌الطیر*، مقدمه، تصحیح و تعلیقات: محمدرضا شفیعی کدکنی. سخن. تهران.
- علی‌پور، نعمت‌الله. (۱۳۸۹). «درد عارفانه در آثار عطار نیشابوری». *زبان و ادب فارسی (ادب و عرفان)*. ش ۵. صص ۶۲-۷۹.
- فدوی، طیبه. (۱۳۹۲). «مفهوم مرگ اختیاری از دیدگاه سنایی و عطار». *عرفانیات در ادب فارسی*. ش ۱۷. صص ۸۵-۱۰۳.
- فروزانفر، بدیع‌الزمان. (۱۳۴۰). *شرح احوال و نقد و تحلیل آثار شیخ فریدالدین محمد عطار نیشابوری*. انجمن آثار ملی. تهران.
- قهرمانی، سلطان شرف‌الدین. (۱۳۰۹). «فریدالدین عطار صاحب بلبلی‌نامه». *آرمان*. ش ۳. صص ۱۱۴-۱۱۸.
- کاظمی‌فر، معین. (۱۳۹۲). «کارکرد سیاسی و اجتماعی دیوانگان دانا بر پایه حکایات مثنوی‌های عطار». *ادب پژوهی*. ش ۲۴. صص ۸۳-۱۰۴.
- کریم‌پسندی، کورس. (۱۳۹۲). «مفهوم درد از دیدگاه عطار». *عرفان اسلامی*. ش ۳۷. صص ۸۱-۱۰۰.
- _____ . (۱۳۹۵). «مفهوم درد و لذت از دیدگاه عطار نیشابوری عرفانیات در ادب فارسی». *عرفانیات در ادب فارسی*. ش ۲۸. صص ۸۹-۱۰۳.
- کمالی بانیانی، محمدرضا و یوسف نیری. (۱۳۸۵). «مقایسه نظریه ولایت از دیدگاه شیخ محیی‌الدین عربی، شیخ محمود شبستری، عطار نیشابوری و علامه طباطبایی». *متن‌پژوهی ادبی*. ش ۲۷. صص ۱۳۹-۱۷۰.
- محبتی، مهدی. (۱۳۸۵). «قلمرو و ماهیت شعر از دیدگاه عرفانی عطار». *مطالعات عرفانی*. ش ۴. صص ۱۵۹-۱۷۴.
- محمدی، گردآفرین و مهدی فاموری. (۱۳۹۰). «بررسی و مقایسه دو نماد فرهنگی شرق و غرب». *مطالعات ادبیات تطبیقی*. ش ۱۹. صص ۱۳۳-۱۴۸.
- محمدی حاجی‌آبادی، فائزه و حسن علی پورمند. (۱۳۹۰). «بررسی تطبیقی سیمرغ با استناد به اوستا، شاهنامه و *منطق‌الطیر*». *نقش‌مایه*. سال چهارم. ش ۸. صص ۵۷-۶۴.
- مرادی، ایوب و سارا چالاک. (۱۳۹۴). «وادی مجهول (بررسی نمادهای حکایت شاه و کنیزک از رهگذر تطبیق آن با داستان‌های شیخ سمعان، سیدارتا و داستان زندگی مولانا)». *کهن‌نامه ادب پارسی*. سال ششم. ش ۳. صص ۸۲-۱۰۱.
- مرتضوی، منوچهر. (۱۳۳۵). «یادداشتی درباره تأثر خواجه حافظ از داستان شیخ صنعان». *زبان و ادب فارسی*. ش ۴۰. صص ۳۶۲-۳۹۳.
- مشاوری، زهره، نصر اصفهانی محمدرضا و سید مرتضی هاشمی. (۱۳۹۱). «مقایسه تحلیلی رمان سیدارتا با حکایت شیخ صنعان». *ادبیات تطبیقی*. ش ۶. صص ۲۴۱-۲۶۴.

- مشتاق، زینب. (۱۳۸۷). «بررسی و مطالعه تطبیقی منطق الطیر عطار در افسانه قرون هوگو». پژوهش‌های ادبی. ش ۱۹. صص ۱۳۹-۱۵۳.
- مصطفوی سبزواری، رضا. (۱۳۷۵). «عطار در هندوستان (پژوهشی در نسخه‌های خطی و چاپی و شرح‌های آثار عطار در هند» (۱)، نامه پارسی. ش ۱. صص ۲۵۵-۳۰۴.
- _____ (۱۳۷۵). «عطار در هندوستان» (۲). نامه پارسی. ش ۵۵. صص ۶۶-۹۸.
- _____ (۱۳۷۷). «عطار در هندوستان» (۳). نامه پارسی. ش ۱۰. صص ۱۸۸-۲۰۲.
- مهاجرى زاده، غزال. (۱۳۸۸). «بررسی تطبیقی سخنان ابوالقاسم نصرآبادی، عارف قرن چهارم، با ترجمه آن‌ها در منابع فارسی». کتاب ماه، ادبیات. ش ۱۴۱. صص ۳۲-۳۵.
- میرانصاری، علی. (۱۳۸۲). کتاب‌شناسی شیخ فریدالدین عطار نیشابوری. انجمن آثار و مفاخر فرهنگی. تهران.
- مینوی، مجتبی. (۱۳۴۰). «از خزائن ترکیه (۳)». دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، سال هشتم. ش ۳. صص ۱-۲۹.
- نقیسی، سعید. (۱۳۸۶). زندگینامه عطار نیشابوری (جستجو در احوال و آثار فریدالدین عطار نیشابوری). اقبال. تهران.
- نوروزی، زینب. (۱۳۹۱). نظامی پژوهی. علمی و فرهنگی. تهران.
- نیک‌روز، یوسف. (۱۳۸۷). «بررسی مفهوم عرفانی «درد» در شعر عطار». کاوش‌نامه زبان و ادبیات فارسی. ش ۱۷. صص ۲۰۹-۲۴۸.

References

- Ahmadi, B. (1997). *Chahar gozaresh az Tazkereh-al-Awliya* [Four reports on Attar's Tazkereh-al-Awliya]. Markaz.
- Akhlaghi, A. (1998). *Tahlile sakhtari Manṭiq-ut-Ṭayr* [Structural analysis of Attar's *Manṭiq-ut-Ṭayr*]. Farda.
- Akhtarzand, N. (2015). Which Simurgh, *Shahnameh* or Attar's *Manṭiq-ut-Ṭayr*? *Roshd Magazine of Persian Language and Literature Education*, (113), 154-134.
- Alipour, N. (2010). Mystical pain in the works of Attar Neyshabouri. *Persian Language and Literature (Literature and Mysticism)*, (5), 62-79.
- Amkhani, I., & Alimadadi, M. (2015). Attar's *Manṭiq-ut-Ṭayr*: Polyphony or monophony (A look at the tragic fate of literary theories in Iran: The case of the logic of Bakhtin dialogue). *History of Literature*, 3(77), 37-56.
- As'ad, M., Kamali Baniani, M. R., & Kamali Baniani, M. R. (2015). Analysis and assessment of provincial-Islamic monotheism between Allameh Tabatabai, Sheikh Mahmoud Shabestari and Attar Neyshabouri. *Theological-Doctrinal Research*, (18), 7-36.
- Ashrafzadeh, R. (1984). Revolutionary literature. *Meshkat*, (5), 181-201.
- Attar, F. M. (2005). *Manṭiq-ut-Ṭayr* (M. Shafiei Kadkani, Ed.). Sokhan.
- Azargoon, A. (2004). Symbol in Attar Neyshabouri's *Manṭiq-ut-Ṭayr*. *Persian Literature*, (2), 130-151.
- Bagheri, B. (2008). *Farhange sharhhaye Hefez* [Lexicon of Hafez commentaries]. Amirkabir.
- Bayani, M. (1942). Sheikh Attar's Pandnameh-Valadname- Pesarname. *Mehr*, 7(4), 254-256.
- Bianlu, H. (1996). Attar's mystical storytelling. *Letter of Culture*, (24), 150-159.

- Dastgheib, S. (1995). Birds possess another language: The narrative structure of *Manṭiq-ut-Ṭayr*. *Kehan Farhangi*, (120), 27-31.
- Dehghan, A., & Dadras, M. (2012). Changes to Simurgh myth in the transition from epic to mysticism (based on Ferdowsi's *Shahnameh* and Attar's *Manṭiq-ut-Ṭayr*). *Mysticism in Persian Literature*, (10), 51-66.
- Eshghi Sardehi, A. (1999). Storytelling in *Manṭiq-ut-Ṭayr*. *Meshkat*, (62-65), 428-443.
- Esmaili, A., & Abbasi, A. (2014). The study of the narrative function of two stories from *Ilahi-nameh* by Attar based on theory of Greimas and Genette. *Language Research*, (20), 14-17.
- Fadavi, T. (2013). The concept of voluntary death from the perspective of Sanai and Attar. *Mysticism in Persian Literature*, (17), 103-85.
- Forouzanfar, B. (1961). *Sharhe ahval va naghd va tahlile asare Sheikh Farid al-din Mohammad Attar Neyshabouri* [Biography and critique and analysis of the works of Sheikh Farid al-din Mohammad Attar Neyshabouri]. National Works Association.
- Ghahremani, S. (1930). Farid al-din Attar: The author of Bolbolnameh. *Arman*, (3), 114-118.
- Hamidi, M. (1965). Attar in selected Masnavies and excerpts from his Masnavi. *Yaghma*, (210), 524-529.
- Hasanli, K. (2001). *Sa'di pazhuhi* [Studying Sa'di]. Persian Studies Foundation.
- Hasanli, K., & Hesampour, S. (2010). *Khayyam pazhi* [Studying Khayyam]. Alam.
- Heidari, A. (2003). A comparison between similar stories in Mowlavi Masnavi and those of Attar. *Literary Text Research*, 7 (17), 134-154.
- Hosseinabadi, M., & Elhambakhsh, S. M. (2006). The fools: Spokesmen of the protesting fraction of society in the era of Attar. *Journal of Research in Persian Language and Literature*, (13), 71-100.
- Hosseini, S. H. (2005). Attar, allegory and mystical symbolism. *Poetry*, (43), 3-10.
- Kamali Baniani, M., & Nayeri, Y. (2006). Comparison of the thesis of Imamate from Mohiyeddin Arabi, Shabestari, Attar and Allame Tabataba'i perspectives. *Literary Text Research*, 10 (27), 139-170.
- Karim Pasandi, K. (2013). Concept of pain from Attar's viewpoint. *Islamic Mysticism*, 10 (37), 81-100.
- Karim Pasandi, K. (2016). Concept of pain and joy in Attar's view. *Mysticism in Persian literature*, 7 (28), 89-103.
- Kazemifar, M. (2013). The socio-political functions of intelligent fools based on the tales of Attar. *Persian Language and Literature*, 7 (24), 83-104.
- Khazaei, M., & Farbod, F. (2003). The study of the image of the symbol of Simurgh (with emphasis on Ferdowsi's *Shahnameh* and Attar's *Manṭiq-ut-Ṭayr*). *Visual Arts*, (20), 4-14.
- Khazaeifar, A. (2005). Magical realism in the *Tazkereh-al-Awliya*. *Farhangistan Letter*, 7 (1/25), 6-21.
- Khodayari, M. (2015). Death and voluntary death from Sanai, Attar and Mowlana's points of view. *Mysticism in Persian Literature*, 7 (25), 54-76.
- Khodayari, M. (2016). Death and voluntary death from Sanai's, Attar's and Mowlana's points of view: A symbolic approach. *Journal of Research Allegory in Persian Language and Literature*, 8 (27), 41-66.
- Khosravi, H. (2008). A glance at Attar's symbolism in *Manṭiq-ut-Ṭayr*. *Mytho-Mystic Literature*, 4 (12), 65-80.
- Minavi, M. (1961). From the treasures of Turkey (3). *Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran*, 8 (3), 2-29.
- Mir Ansari, A. (2003). *Ketabshenasi Sheikh Farid al-din Attar Neyshabouri* [Bibliography of Sheikh Farid al-din Attar Neyshabouri] (3rd ed.). Association of Cultural Works and Honors.
- Mohabbati, M. (2006). Attar's mystical viewpoint on the realm and the nature of poetry. *Mystical Studies*, 1(4), 174-159.

- Mohajerizadeh, Gh. (2009). Comparative study of the sayings of Abolghasem Nasrabadi, the mystic of the fourth century, with their translation in Persian sources. *Book of the Month of Literature*, (141), 32-35.
- Mohammadi Hajiabadi, F., & Poormand, H. (2011). Comparative study of Simurgh with reference to *Avesta*, *Shahnameh* and *Mantiq-ut-Ṭayr*. *Naghshmayeh (Motif)*, 4 (8), 57-64.
- Mohammadi, G., & Famoori, M. (2011). The study and comparison of two cultural symbols: Faust and Sheikh San'an. *Comparative Literature Studies*, 5 (19), 133-148.
- Mooshtaqi, Z. (2008). Analysis and comparative study of Attar's *Mantiq-ut-Ṭayr* and Hugo's *Centuries Legend*. *Literary Research*, 5(19), 139-153.
- Moradi, A., & Chalak, S. (2015). Unknown valley: Study of the symbols of the story of the King and the Maid through its adaptation to the stories of Sheikh San'an, Siddhartha and the life story of Mowlana. *Classical Persian Literature*, 6(3), 82-101.
- Mortazavi, M. (1956). A note on the influence of Hafez from the story of Sheikh San'an. *Persian Language and Literature*, (40), 362-393.
- Moshaveri, Z., Nasr Esfahani, M., & Hashemi, S. M. (2012). Analytical comparison of the novel of *Siddhartha* and the tale of Sheikh San'an. *Comparative Literature*, 3 (6), 241-264.
- Mostafavi Sabzevari, R. (1996). Attar in India (2). *Nameh Parsi (Persian Letter)*, (55), 66-98.
- Mostafavi Sabzevari, R. (1996). Attar in India: A study of manuscripts and prints and descriptions of Attar in India (1). *Nameh Parsi (Persian Letter)*, (1), 304-255.
- Mostafavi Sabzevari, R. (1998). Attar in India (3). *Nameh Parsi (Persian Letter)*, (10), 188-202.
- Nafisi, S. (2007). *Zendegi nameh Attar Neyshabouri* [Biography of Attar Neyshabouri: Exploring the life and works of Farid al-Din Attar Neyshabouri] (3rd ed.). Iqbal.
- Nikrooz, Y. (2008). The study of the mystical concept of 'pain' in Attar's poetry. *Journal of Research in Persian Language and Literature*, 9 (17), 209-248.
- Nowruzi, Z. (2012). *Nezami Pazhuhi* [Studying Nezami]. Elmi-Farhangi.
- Pourjavadi, N. (1988). Boasting by Ferdowsi and then Attar (part two). *Nashr-e Danesh*, (46), 21-24.
- Pourjavadi, N. (1992). The wisdom of the fools in Attar's Masnavies. *Nashr-e Danesh*, (173), 2-16.
- Pourjavadi, N. (2000). Tohfāt- al-Molouk and Sheikh Sanan. *Ma'aref*, 17 (1), 3-20.
- Pournamdarian, T. (1996). *Didar ba Simurgh* [Meeting Simurgh: Seven articles on mysticism, poetry and thoughts of Attar] (2nd ed.). Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Pournamdarian, T. (1997). A glance at Attar's storytelling. *Journal of Research in Narrative Literature*, (44), 75-61.
- Rozatian, S. M., & Mirbagherifard, S. A. (2010). The position of "Sharh-e Taarof" comparing to the other sources of *Tazkerat-al Awliya*. *Literary Text Research*, 14(44), 9-28.
- Saeedi Sirjani, A. (1979). Sheikh San'an. *Negin*, (172), 27-34.
- Saeedi Sirjani, A. (1979). Sheikh San'an. *Negin*, (173), 30-23.
- Saeedi Sirjani, A. (1979). Sheikh San'an. *Negin*, (174), 20-20.
- Sajedi, A. (2011). Two narratives of a story in the poetry of Attar and Rumi. *Research in Literary Criticism and Stylistics*, (1/5), 69-83.
- Sanati Nia, F. (1386). Attar storytelling. *Roshd Magazine of Persian Language and Literature Education*, (4 -5), 26-28.
- Secretariat of Attar World Congress. (1995). *Shadow in the sun: Proceedings of the world congress in honor of Attar Neyshabouri*. Ayat.
- Sharifi Sehhi, M. (2016). Grimas: A dead method. *Literary Criticism*, 9(34), 201-214.
- Shustari, N. (1998). *Majalis al-mu'minin* (S. A. Abd al-Manafi, Ed.). Islamieh.
- Taghavi, M. (2010). From Mecca to Rome: The comparative study of Attar's Sheikh of San'an and Goethe's Faust. *Textual Criticism of Persian Literature*, (6), 1-28.

- Taheri, Gh. (2010). "The knight of faith" in Attar Neishabouri and Soren Kierkegaard's view. *Literary Research*, 7 (27), 37-58.
- Toqyani, I., & Mashaveri, Z. (2014). "Suluk" in the story of Sheikh San'an and *Siddhartha*: A comparative analysis. *Journal of Mytho-Mystic literature*, 10 (34), 161-192.
- Zandi, M. (2015). Study of the effect of Attar's *Mantiq-ut-Tayr* on legend of centuries. *Mysticism in Persian Literature*, 6 (24), 73-92.
- Zarrinkoub, A. (1971). Sheikh San'an. *Yaghma*, (275), 257-266.
- Zarrinkoub, A. (2001). *Sedaye bale Simurgh* [The sound of Simurgh wing (about Attar's life and thought)] (3rd ed.). Sokhan.

Studying the Record of Attar-related Studies in Persian Articles (from 1300 SH to 1395 SH)¹

Morteza Davari²
Alireza Fouladi³
Seyyed Mohammad Rastgoufar⁴
Reza Shajari⁵

Received: 2020/05/14

Accepted: 2020/08/12

Abstract

Numerous books and articles have been written about the mystic and celebrated Iranian poet, Attar, and there is hence an extensive record of Attar-related studies. The proliferation of these studies further demonstrates the necessity of studying and analyzing them in order to have a good grasp of the depth and breadth of conducted studies and their achievements, and to refrain from undertaking repetitive studies. Keeping a record of research heritage of literary figures is one of the necessary undertakings in today's literary research, which aids researchers to be aware of the issues that have or have not been investigated with regard to them. Attar is the focus of the present descriptive-analytic study. Due to the vastness of Attar-related studies, only the record of relevant studies in Persian articles is discussed in this article. The time period covered by the study is 1300 SH to 1395 SH. Six-hundred fifty Persian articles about Attar have been published in specialized literary journals, especially scientific-research ones, during these 95 years. Statistics related to time distribution of these articles and their broad and detailed topics have been presented in several tables, and an analysis of the trend and approaches of Attar-related studies in these 95 years has been carried out.

Keywords: Persian mystical poetry, Farid al-Din Mohammad Attar Neyshabouri, Attar-related studies, Persian articles

1. DOI: 10.22051/JML.2020.31315.1950

2. PhD student in Persian language and literature, Kashan University, Kashan, Iran, davarimorteza729@gmail.com

3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Kashan University, Kashan, Iran (Corresponding Author), fouladi@kashanu.ac.ir

4. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Kashan University, Kashan, Iran, rastgoo@kashanu.ac.ir

5. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Kashan University, Kashan, Iran, shajari@kashanu.ac.ir

Print ISSN: 9384-2008 / Online ISSN1997-2538